

Hvem ejer kulturarven?

– et klassisk synspunkt

af Helle W. Horsnæs, mag.art. og ph.d.

Ved juletid 2008 dukkede sagen om Ny Carlsberg Glyptotekets 'tyvekoster' op i medierne - igen. Historien var gammel, faktisk havde sagen allerede været omtalt flere gange. Det nye var, at 'italienerne' havde rejst krav om at få tilbageleveret et større antal genstande. Glyptoteket er blevet kraftigt angrebet i medierne i denne sag, og mange har haft en mening om sagen, ofte en mening som er præget af forargelse og fordømmelse. Men hvad er egentlig op og ned i sagen? Eller mere bredt: hvordan er synet på den globale kulturarv og kan vi samarbejde om kulturarven på tværs af landegrænser¹?

For at tage det sidste først: Vi kan sagtens samarbejde internationalt! Danmark har en lang tradition for at foretage arkæologiske udgravninger i Middelhavslandene. En af pionererne var P.O. Brøndsted, som deltog i udgravninger i det nuværende Grækenland allerede i begyndelsen af 1800-tallet (Rasmussen et al.: 2008), og udgravningsvirksomheden har specielt i det 20. årh. været stor. Blandt flagskibene kan nævnes de danske udgravninger på den græske ø Rhodos, Carlsbergfondets syriske ekspeditioner (Hama og Tell Sukas), den danske del af UNESCO-projektet Pour Sauver Carthage i Tunesien, udgravningen af Maussollæet i Halikarnassos (et af verdens 7 vidundere fra antikkens kanon) i Tyrkiet, samt en lang række andre større og mindre projekter². Udgravningerne er næsten altid foregået som rent danske projekter, men er naturligvis foretaget med tilladelse fra de lokale myndigheder og underlagt de til enhver tid gældende regler. Og skiftende tider har betydet skiftende regler. Tidligere var det kutyme at fundene fra en udgravning blev delt mellem udgravnings ekspeditionen og værtslandet, hvilket har resulteret i at Nationalmuseet har ikke blot nogle meget fine samlinger af fund fra Rhodos, Hama og Tell Sukas, men sågar også enkeltgenstande fra tyskeren Heinrich Schliemanns udgravninger i Troja, de sidste foræring fra udgravningslederen! I dag tilhører alle fund værts-nationen, mens gæsterne får lov til at grave, publicere og ikke mindst betale udgifterne. Der er ofte en lokal ansvarlig, som skal sikre sig at alting går rigtigt til, og jeg har både hørt eksempler på at den lokale samarbejdspartner har

været en skytsengel, der kunne få alting til at fungere – og det modsatte. Generelt må man dog sige, at jeg vil håbe at en italiensk eller syrisk ekspedition i Danmark vil blive mødt med ligeså stor velvilje og hjælpsomhed, som gennemsnittet af danske ekspeditioner har mødt i udlandet. Så – kære danske kollega: hvad ville du sige til at få en udenlandsk ekspedition i dit lokalområde?

Det gode samarbejde gælder også (som hovedregel), når man arbejder med fund gjort i udlandet som for tiden opbevares på et dansk museum. Jeg har selv publiceret bl.a. et par fund fra Italien, som nu er i Nationalmuseets Antiksamling, og jeg har aldrig mødt andet end venlig interesse og hjælpsomhed, da jeg henvendte mig til italienske kollegaer for at få oplysninger eller tilladelse til at studere paralleller i italienske museer (Horsnæs: 1995 og 2001; Andersen & Horsnæs: 2002). De to genstande, en villanova bronzeæske og en husmodel af keramik fra Syditalien, er kommet til museet i henholdsvis 1846 og 1891, så der er tale om gamle fund, men normalt er der heller ikke berøringsangst blandt vore udenlandske kollegaer, når der gælder meget senere erhvervelser. F.eks. er der i den brede offentlighed ikke blevet gjort meget ud af Glyptotekets (personificeret ved museumsinspektør Jette Christiansen) tætte samarbejde gennem snart tre årtier med italienske arkæologer om både den omdiskuterede vogngrav og det mindre kendte depotfund fra helligdommen i Francavilla Marittima i Calabrien, som Glyptoteket også ejer en del af (Christiansen: 2002, 2006 og 2008).

Der vil sikkert kunne findes undtagelser, men i de fleste tilfælde ser det ud til at den fælles interesse for udforskningen af vores fortid skaber grobund for et godt fagligt samarbejde. Problemerne opstår, når der går politik (eller måske snarere stemmejagt) i det: Et godt eksempel er den tidligere græske kulturminister Melina Mercouri, som ikke forsømte nogen lejlighed til at kræve Parthenonskulpturerne (The Elgin Marbles) tilbage til Athen, uagtet at de var udført med tilladelse fra det Osmanniske Rige, som dengang omfattede Athen. Men også det nylige krav fra den italienske stat mod Glyptoteket synes at have stærke politiske undertoner: et ønske om at redde det nationale – i en nation, hvor politikerne i øvrigt synes interesseret i at kapitalisere kulturarven for at skaffe midler til den slunkne statskasse. Også i Danmark dukker kravet om at få Dronning Margrethe Is brudekjole tilbage fra Sverige af og til op fra politisk side, men så vidt jeg kan se uden nogen opbakning fra fagfolk.

National betydning?

Jeg er personligt af den opfattelse, at moderne landegrænser ikke bør have nogen betydning. At ejerskabet og dermed ansvaret for den globale kulturarv påhviler os alle, uanset hvilket land vi bor i. At begrebet 'Enestående National Betydning', der stammer fra Kulturministeriets Udredning om Kulturarven (nationalmuseet.dk) og som vi på museerne er nødt til at forholde os til, er en absurditet, fordi ingen genstand har betydning uden de kontekster, som den er eller har været en del af.

Ideal og virkelighed er dog ikke altid sammenfaldende. Arkæologi kan ikke dyrkes uafhængig af politik, og vores fortolkninger af genstandene og deres kontekster vil altid være underlagt den tid vi lever i og de normer vi – bevidst eller ubevidst – anser for passende. Som arkæologer er vi desuden nødt til at forholde os til at genstande også bliver set som netop enkeltgenstande, og derved får en ny kontekst. En ny betydning som politiske symboler, eller en ny betydning som handelsvare.

'National betydning' er et udtryk, som i Danmark forekommer relativt simpelt. Men Danmark er faktisk et af de lande, der har eksisteret som selvstændig nation meget længe. Nationens areal er ganske vist blevet mindre med tiden, men de forandringer, der er sket, er intet imod forandringerne på f.eks. Balkan. Beskæftiger man sig med fortidens forbindelser på kryds og tværs gennem Europa,

bliver dette problem meget nærværende: grænser har flyttet sig, fundsteder har fået nye navne, og pludselig kan det blive meget svært at se, hvem en genstand skulle have national betydning for – eller hvilken moderne stat den rettelig tilhører.

Et fund – flere kontekster

Sagen om Glyptotekets 'tyvekoster' er så speget, fordi vi lever i en verden i kontinuerlig forandring – og jeg tror at de allerfleste museer med arkæologiske eller etnografiske genstande, er i samme båd som Glyptoteket: de har ansvaret for genstande, som nogen vil kunne udpege som tyvekoster.

En genstand kan bære mange historier i sig. Ikke blot historien om produktionsstedet eller brugsstedet. Hvad stiller vi op med en sarkofag fremstillet af marmor fra Tyrkiets vestkyst, af håndværkere som ville betegne sig som grækere, i et område der var del af det romerske rige? Måske eksporteret som halvfabrikata til Rom og dér færdiggjort af andre håndværkere – græske slaver, der var blevet importeret til Rom med netop dette formål? Hvilken moderne stat bør den tilhøre? Retsligt er der ingen tvivl om, at hvis sarkofagen bliver fundet på en gravplads ved Rom, så vil den i dag tilhøre Italien, mens den vil tilhøre Frankrig, hvis den i oldtiden var blevet eksporteret til Glanum i Provence og bliver fundet dér. Og romerske genstande fundet i Danmark hører til i Danmark. I dag retter vi os altså efter fundstedet i moderne tid.

Det er nemt nok med helt nye fund fra vel-dokumenterede kontekster, men ikke alle fund bliver gjort i dag og nogle af de nye fund dukker op på højst ureglementeret vis.

Mange oldsager har fået en ny historie efter at de er blevet fundet. Sarkofagen fra før kunne jo være blevet fundet allerede i 1700-tallet og bragt til et engelsk herresæde. Her fik den en ny kontekst og blev en vigtig del af et ensemble som udtryk for 1700-tallets livssyn. Eller den kunne være blevet bragt til Louvre som en del af Napoleons krigsbytte i begyndelsen af 1800-tallet, ligesom det Gottorpske Kunstkammer i 1700-tallet kom til Danmark – og stadig er her. Moderne international lov forsøger at dæmme op for dette: oldsager og kunstgenstande må ikke tages som krigsbytte, der må ikke handles med genstande fra krigszoner osv., men det er normal retspraksis at man ikke lovgiver med tilbagevirkende kraft. De genstande, som er blevet

flyttet før en moderne lov trådte i kraft, skal efter min mening blive, hvor de er nu. Her kommer så spørgsmålet: hvilken moderne lov? Danmark var – i lighed med de fleste andre 'aftagerlande' – pinligt lang tid om at ratificere UNESCO-konventionen, og der kan sikkert findes eksempler på at genstande befinder sig lovligt i Danmark, selvom UNESCO-konventionen er overtrådt. Og Danmark har endnu ikke ratificeret Uni-droit-konventionen.

Handel med oldsager idag

Det er ikke længe siden, at man i museums kredse i bedste mening købte fund for at redde dem – fra 'forsvinde' ind i privatsamlinger, eller i visse tilfælde fra at blive ødelagt. I Lone Leegaards udsendelsesrække om *Fortid til salg*, som blev lavet til DR2 i 2004, optrådte en udenlandsk rigmand med det synspunkt: han havde sågar egne udgravninger i gang, for at sikre sig at fundstederne ikke blev plyndret af andre! I dag er dette synspunkt ikke politisk korrekt, og det er vist kun ganske få private museer, som opretholder det. På den anden side: Hvem husker ikke de sørgelige billeder, da Taleban sprængte Buddha-statuerne fra Bamyian i Afghanistan? Før ødelæggelse gik der rygter i pressen om at man bl.a. fra japansk side forsøgte at købe statuerne for at redde dem. Var det forkasteligt?

Handel med oldsager stopper nok aldrig. Masser af genstande kan handles fuldstændigt lovligt. I Danmark kan man frit beholde og dermed handle sine fund, under forudsætning af at de ikke er erklæret danefæ. Der ser ud til at være relativt få eksempler på bevidst ulovlig handel med danske oldsager, og jeg tror det skyldes et sammenfald af en række heldige omstændigheder:

- Danske oldsager er ganske enkelt ikke særligt eftertragtede blandt samlere, så det kan som hovedregel ikke betale sig at sælge dem.
- Danefælovgivningen sikrer at finderens får udbetalt en godtgørelse for sine fund. Jeg vil vove den påstand at den dygtige og flittige detektoramatør i gennemsnit får en lurvet 'timeløn' ud af at indlevere sine fund som danefæ, men alligevel i kroner og øre mere, end hvad han (det er oftest en han) kan få ved at forsøge at sælge samme illegalt.

Faktaboks

Konventioner og lovgivning

Den globale kulturarv beskyttes af en række internationale konventioner. Vigtigst er UNESCO konventionen fra 1972, der definerer hvad kulturarv er og at kulturarven bør beskyttes (unesco.org). Konventionen suppleres af Europarådets Malta-konvention fra 1992 (Maltakonventionen), og Uni-droit-konventionen fra 1995. Den sidste skulle forbedre mulighederne for at ramme forbrydere der benytter sig af smuthuller mellem de nationale lovgivninger. Den er ikke ratificeret af Danmark. ICOM (International Council of Museums) har desuden nogle etiske retningslinier for god opførsel, som skal overholdes af alle medarbejdere på museer, der er medlem af ICOM (icom.museum).

Desuden findes der naturligvis et utal af nationale lovgivninger, som har til formål at beskytte den enkelte nations kulturarv, i Danmark først og fremmest Museumsloven (kulturarv.dk). De refererer i sagens natur til vidt forskellige nationale forhold og interesser, og er derfor indbyrdes meget forskellige, ja, selv de enkelte tyske Bundesländer har forskellige lovgivninger.

- Rent praktisk er det vanskeligt at komme til at gøre fund i Danmark uden at nogen opdager det, for landet er ganske tæt befolket. Men hertil skal siges, at i visse italienske landsbyer er det almindeligt kendt, hvem der graver om natten, og det skulle ikke undre mig om den lokale barista kan vise vej til nattens udgravningssted – hvis man altså ikke lige er arkæolog eller myndighed.
- Der er en ganske særlig dansk holdning til den fælles kulturarv. Jeg ved ikke om det er Grundtvigs folkehøjskoler, anskuelsestavlerne, det generelt høje uddannelsesniveau, eller den lille andedam. Men der er fra ikke-akademisk side en usædvanlig stor interesse for bevaring af fortiden, og det giver ikke street credibility at være rovgraver i Danmark.

Man behøver ikke at abonnere på de internationale auktionshuses kataloger for at se hvor meget der er til salg. I dag er et par klik med musen nok – ikke blot til at orientere sig på markedet, men også til at handle. Almindelige markedsmekanismer regerer. En stikprøveundersøgelse af prisudviklingen på en række velkendte baktriske mønttyper viser et markant prisfald i perioden 1994-2004. Det skyldes helt klart, at markedet i den periode blev oversvømmet med fund fra Afghanistan. Der er nok ikke tvivl om, at meget af denne handel er ekstremt velorganiseret, og arkæologer som har beskæftiget sig med den må leve med dødstusler (Bopearachchi & Flandrin 2005). Desværre har vi måttet konstatere, at som lovgivningen var skruet sammen i hvert fald indtil 2004/2005, slap kufferter fulde af oldsager igennem tolden i Kastrup, uden at vi kunne stille meget op (Jensen, Horsnæs & Pentz 2005).

Det er svært – ofte umuligt – for antikvitetsvæsenet at bevise, at der er tale om lovbrud. Det gælder ikke blot i Italien, som ifølge nogle opgørelser 'ejer' langt over halvdelen af hele verdens kulturskatte, men såmænd også herhjemme. Tilbageleveringen i 2004 af dele af den møntskat fra Svend Estridsens tid,

som i dag kaldes 'Det store sjællandske Fund', var kun mulig efter en ekstremt ressourcekrævende indsats ikke bare fra Nationalmuseets side, men også fra dansk og tysk politi (Jensen 2004). Alligevel er der kun tale om en halv sejr, for det viste sig umuligt at samle materiale nok til at rejse en juridisk holdbar sigtelse, som kunne føre til domfældelse. Dele af fundet befinder sig i dag i gode hænder på et offentligt museum i Münster, hvorfra det af juridiske årsager ikke kan returneres. Det er fint nok for mig, for jeg ved at gode kolleger dér passer godt på det. Desværre er andet (hvor meget er svært at sige) i dag på private hænder.

Jeg har set huller efterladt af rovgravere. Det er lige til at tude over. I min forskning har jeg ofte været nødt til at bruge også de genstande, som er blevet berøvet deres kontekst. De er fakta, som man ikke kan se bort fra, men hvor er det dog ærgerligt, når man ikke kan få hele historien. Men det nytter ikke at vi skyder på fortidens syndere. Det er meget mere vigtigt at se fremad, holde sin egen sti ren, og forsøge gennem oplysning at påvirke til, at færre 'nye' genstande kommer til at cirkulere på markedet.

Noter

1 Tak til Arkæologisk Forum for opfordringen til at give et bud på disse meget komplekse spørgsmål. Jeg skal understrege, at denne artikel giver udtryk for mine personlige holdninger, selvom disse naturligvis er forment af de erfaringer jeg har fået igennem mine forskellige ansættelser.

2 For nyere projekter se: Zahle 1986; Flere forfattere 1995; Bilde m.fl. 1999; Tang 2007. Mange projekter er gennem tiderne omtalt i Tidsskriftet Sfinx, og blandt de igangværende projekter kan nyt om udgravningerne i Casali di Mentana (antikkens Nomentum) ses på hjemmesiden dkinst-rom.dk. På samme adresse også hjemmeside for de fællesnordiske udgravninger i Nemi 1998-2002.

Litteratur

Andersen m.fl. 1995
Dansk feltarbejde i Middelhavslændene 1984-1994, s. 9-28.

Andersen, H.D., Cordsen, A., Horsnæs, H.W. & Slej, K. (red.) 1995
Klassisk Arkæologiske Studier 2, København.

Andersen, H.D. & Horsnæs, H.W. 2002
Terracotta House Models from Basilicata.
i Rathje, A. m.fl. (red.), s. 101-126

Bilde, P.G., Nørskov, V. & Pedersen, P. (red.) 1999
Hvad fandt vi? En gravedagbog fra Institut for Klassisk Arkæologi, Aarhus Universitet.

Bopearachchi, O. & Flandrin, P. 2005
Le portrait d'Alexandre le Grand: histoire de une decouverte pour l'humanité, Monaco.

Christiansen, J. 2002
En røverhistorie.
Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek n.s. 4, s. 19-34

Christiansen, J. 2006
Antikken i krise, skal kulturarven reddes eller røves.
Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek n.s. 8, s. 193-202

Christiansen, J. 2008
Årsberetning for Carlsbergfondet.
København

Arkæologisk Forum nr.20, maj 2009

Guldager, P., Lund, J., Poulsen, B., Westergård-Nielsen, N. & Zahle, J. (red.) 1986
Klassisk Arkæologiske Studier
Museum Tusulanum 56, København

Horsnæs, H.W. 1995
En studierejse – med arkæologen Christian Jürgensen
Thomsen i Napoli 1846
i Andersen m.fl. (red.), s. 297-316

Horsnæs, H.W. 2001
A Villanovan "Censer" from Pontecagnano in the Danish
National Museum
Analecta Romana Institui Danici XXVII, s. 7-36

Jensen, J.S. 2004
Stort møntfund fra Sjælland
NYT fra Nationalmuseet 104, s. 3

Jensen, J.S., Horsnæs, H.W. & Pentz, P. 2005
Fra Afghanistan til Danmark og videre til ...?
Danske Museer 18.4, s.14-16

Links

dkinst-rome.dk
www.dkinst-rom.dk/dansk/homepage.htm

icom.museum
http://icom.museum/code2006_eng.pdf

kulturarv.dk
www.kulturarv.dk/forvaltning/love/

Rasmussen, B.B., Jensen, J.S., Lund, J. & Märcher, M. (red.) 2008
Peter Oluf Brøndsted (1780-1842). A Danish Classicist in his European Context.
Historisk-filosofiske Skrifter 31.
Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

Rathje, A. Nielsen, M. & Rasmussen, B.B. (red.) 2002
Pots for the Living, Pots for the Dead.
Acta Hyperborea 9, s. 101-126

Tang, B. (red.) 2007
Hellenistic and Roman Pontecagnano. The Danish Excavations in Proprietà Avallone 1986-1990.
Collection du Centre Jean Bérard 25. Naples.

Zahle, J. 1986
Dansk arkæologi i Middelhavslændene 1973-1984
i Guldager et.al. (red.)

Maltakonventionen
www.kulturarv.dk/tjenester/nyheder/maltakonvention.jsp

nationalmuseet.dk
www.nationalmuseet.dk/sw36381.asp

unesco.org
<http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>